

พัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก
กัณฑ์มัทรีในล้านนา
The Development and Value of Preaching Mahà
Vessantara Jàtaka Maddi Kantha in Lan Na

พระไกรสร กิตติเวที (วรา)

Phra Kraisorn Kittivedee (Vara)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiangmai Campus

*Corresponding Author, e-mail: peepo2003@hotmail.com

(Received: March 15, 2021 | Revised: June 10, 2021 | Accepted: August 10, 2021)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการศึกษาพัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีในล้านนา ในด้านประวัติความเป็นมาของการเทศน์สำนวนและทำนอง รวมถึงพัฒนาการและคุณค่าการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกพัฒนาการมาจากชาดกในพระไตรปิฎกและได้รับอิทธิพลมาจากพระมาลัยสูตรจนพัฒนาเป็นราชประเพณีและประเพณีชาวบ้านในล้านนาส่วนสำนวนการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกล้านนาแบ่งออกเป็น 2 สำนวนคือ สำนวนร้อยแก้วและสำนวนร้อยกรอง ทำนองการเทศน์มี 2 ทำนองคือ ทำนองดั้งเดิม แบ่งเป็นทำนองธรรมวัตร และทำนองมหาชาติ และ ทำนองประยุกต์แบ่งเป็น ทำนองแบบผสมผสานและทำนองขับขานอื้อกะโล่ง ด้านพัฒนาการรูปแบบการเทศน์ แบ่งออกเป็นสองระยะคือ ในอดีตพระนักเทศน์ให้ความสำคัญกับหลักคุณธรรม

จริยธรรม ในปัจจุบันเน้นเฉพาะสาระธรรมและความเพลิดเพลิน คุณค่าการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกในกัณฑ์มัทรี คือ ผู้ฟังเกิดปัญญาเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตและเป็นการกระตุ้นให้ทำความดี เช่น บริจาคทาน เป็นต้น ส่วนคุณค่าต่อพระนักเทศน์คือเป็นการฝึกสติและพัฒนาจิต คุณค่าทางสังคม คือ การรักษาลัทธิพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเชิงวรรณศิลป์รวมถึงการรักษาวัฒนธรรมประเพณีแบบล้านนา

คำสำคัญ : มหาเวสสันดรชาดก, การเทศน์มหาชาติ, กัณฑ์มัทรี, ล้านนา

Abstract

This research article attempts to study development and value of preaching Mahà Vessantara Jàtaka Maddi Kantha in Lan Na in the aspect of historical background, literary style, rhythmic and including its development and value. The Traditional Mahajati Preaching was originally developed from Jàtaka or birth-stories of the Buddha's previous lives in the Tipñaka and the influence of Phra Malai Sutta until it was developed as the royal and Lanna folk tradition. In term of literary style, it was divided into two styles viz., prose and verse. The rhythmic of preaching was classified into two; the traditional tune or it was called Dhammawatra and Mahàjati and the applied or mixed tune such as reading verses with rhythm. The sermon was developed in two periods: in the early days, the preacher focused on the deep doctrine. At present, the preacher only focused

on the theme of doctrine and an enjoyment. Regarding the value of preaching Mahà Vessantara Jàtaka Maddā Kaōóā, the listeners can develop the right understanding about the truth of life and encourage doing good action such as charity. In term of the preachers, they can develop their mindfulness and awareness. Lastly, the social value is to expressan Aesthetical perspective and the Buddhist ethics that appear in the art created language, as well as to preserve the traditional Lanna culture.

Keywords: Mahà Vessantara Jàtaka, Mahàjati, Maddi Kantha, Lan Na

1. บทนำ

มหาเวสสันดรชาดกในล้านนา หรือประเพณีตั้งธรรมหลวง เป็นประเพณีใหญ่ เป็นการเทศน์เฉพาะ มักจัดขึ้นในวันยี่เป็ง (วันเพ็ญเดือน 12 เดือน 3 และเดือน 4) โดยชาวบ้านและวัดจะกำหนดเรื่องในการตั้งธรรมก่อนซึ่งอาจเป็นธรรมในหมวดทศชาติชาดก ปัญญาสาตก มหาชาติหรือชาดกนอกนิบาตอื่นๆ แต่โดยมากมักเป็นเรื่องมหาชาติ มหาชาติในล้านนาสามารถอธิบายถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจวัฒนธรรมและพฤติกรรมของคนในชุมชนในด้านความเชื่อในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สำนวนและทำนองการเทศน์ที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากการเทศน์แบบอื่น การเทศน์มหาเวสสันดรชาดกมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเรียนรู้และการสืบทอดของพระสงฆ์ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีเอกลักษณ์เฉพาะซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและยากยิ่งในการกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ทำนองที่พิเศษและไพเราะทำให้คนในสังคมกลุ่มหนึ่งมีความ

เข้าใจคลาดเคลื่อนว่าการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกแบบทำนองผิวดหลักพระธรรมวินัย ทั้งชาวล้านนาในปัจจุบันห่างเหินวัดกว่าสมัยก่อน ทำให้ไม่เห็นคุณค่า ประเพณีวัฒนธรรมการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกจึงได้รับความนิยมน้อยลง

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษามหาเวสสันดรชาดก ในประเด็นของ พัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกในล้านนา โดยเน้น วิเคราะห์ทัศนคติ ทริ ฌบับสร้อยสังกร ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่เป็นจุดสำคัญของเรื่อง โดย ทำการศึกษาว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีสำนวนและทำนองการเทศน์เป็น เช่นไร อีกทั้งการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทรีนั้นมีคุณค่าในด้านใดบ้าง ซึ่ง การศึกษาดังกล่าวจะเป็นการรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม วรรณกรรมทางด้าน ภาษาผ่านการเทศน์ในทำนองแบบล้านนา และเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกแบบล้านนาที่ถูกต้องให้กับสังคมตลอดจนเพื่อเป็น การสืบทอดให้เกิดความยั่งยืนสู่อนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกในล้านนา
- 2.2 เพื่อศึกษาสำนวนและทำนองการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกในล้านนา
- 2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทรีในล้านนา

3. ระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงเอกสาร ศึกษาจากแหล่งข้อมูล 2 แหล่งร่วมกันดังนี้

1) ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ผู้วิจัยศึกษาในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 และหนังสือเรื่องมหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร สำนวนเอกที่พระราชานูวัตร (ฟู อุตตสวเณระ) เป็นผู้ปริวรรตพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2498 โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี

2) ศึกษาเอกสารทุติยภูมิ ผู้วิจัยศึกษาวิจัยจากเอกสาร ตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ เอกสาร บทความ หนังสือ ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3) สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ คือ พระนักเทศน์ธรรมมหาเวสสันดรชาดก 3 รูป ได้แก่ 1) พระครูวิบูลกิตติรักษ์ เจ้าอาวาสวัดช้างเผือก อ.เมือง จังหวัดเชียงใหม่ 2) พระครูอดุลย์สีลิตีตต์ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ อ.เมือง จังหวัดเชียงใหม่ 3) พระครูใบฎีกาชาญณรงค์ จันทสโร เจ้าอาวาสวัดทุ่งหมื่นน้อย อ.เมือง นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาจำนวน 3 คน ได้แก่ 1) อ.ดร.พิสิฐ โคตรสุโพธิ์ 2) รศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ 3. รศ.ดร.ปรุทม์ บุญศรีตัน และกลุ่มประชากรผู้ฟังเทศน์ของพระนักเทศน์ทั้ง 3 รูปๆ ละ 3 คน รวม 9 คน

4) ขึ้นประมวลผล เรียบเรียง วิเคราะห์ สรุป และนำเสนอผลงาน

4.ผลการวิจัย

4.1 ประวัติความเป็นมาของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกในล้านนา

การเทศน์มหาชาติ หรือประเพณีตั้งอุ้มหลวง หมายถึง การเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาเรื่องใหญ่หรือเรื่องสำคัญ เพราะเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีจบครบ 10 บารมี ซึ่ง

ยิ่งใหญ่กว่าพระชาติอื่นๆ และเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

มหาชาติเป็นวรรณกรรมที่มีบ่อเกิดมาจากชาดก เดิมเป็นภาษาบาลีเป็นในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก นิบาตชาดก ทศชาติชาดก หรือ มหานิบาตชาดก และเป็นหนึ่งใน 51 เรื่องของปัญญาสชาดกหรือนิทานสุภาษิตที่ภิกษุชาวเขียงใหม่แต่งไว้เป็นภาษาบาลีประมาณปี พ.ศ. 2111 – 2211 เป็นนิทานเก่าแก่ที่เล่าต่อกันมาถือเป็นชาดกนอกคัมภีร์พระพุทธศาสนา (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538, น.17-21)

ในสมัยพระพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกในครั้ง ที่พระกาฬุทายีกราบทูลให้เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ (จุ.เถร. (ไทย) 26/527 – 531/432) เพื่อโปรดพระพุทโธบิดาและพระประยูรญาติ ซึ่งในครานั้นพระพุทธองค์ ทรงทราบว่าพระประยูรญาติยังมีทิฐิมานะ จึงทรงเข้าจตุตถฌานทำอิทธิปาฏิหาริย์ เหาะขึ้นสู่บนอากาศดูว่าไปรยละอองพระบาทลงเหนือเศียรของพระประยูรญาติ ทำให้พระประยูรญาติหมดมานะทิฐิและนับถือพระองค์ ขณะเดียวกันบนนภากาศ เกิดฝนโบกขรพรรษตกลง เป็นที่อัศจรรย์แก่เหล่าภิกษุ พระพุทธจึงตรัสว่าแม้แต่ก่อนฝนนี้ก็เคยมีมาแล้วและได้ทรงเล่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ (จุ.ชา. (ไทย)28/1145)

อย่างไรก็ตาม การเทศน์มหาชาติในล้านนา ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเกิดขึ้นเมื่อใดแต่สันนิษฐานได้ 4 ทางคือ 1) นิกายดั้งเดิมหรือนิกายพื้นเมืองโบราณ (นิกายรามัญหรือนิกายมอญ) คือน่าจะมีก่อนที่พระพุทธศาสนานิกายพระสุมนเถระเผยแผรในแถบนี้ 2) สมัยพญาแก้ว เพราะพระองค์นำคาถาพันซึ่งพระพุทธเจ้าใช้เทศน์เป็นภาษาบาลีส่งให้พระสงฆ์ทั้ง 3 นิกาย(นิกายดั้งเดิม นิกายสุมนเถระและนิกายสิงหล) เป็นผู้แปล หลังจากที่มีการแปล ก็น่าจะมีการใช้สวด

และเทศน์ 3) บทสวดของพระในนิกายมหายาน มีการสร้างคัมภีร์ถวายวัด เป็นการสวดแบบมีทำนองจนกลายเป็นทำนองเทศน์ต่างๆในปัจจุบัน 4) อิทธิพลจากดินแดนสุโขทัยซึ่งเป็นดินแดนร่วมอยู่กับล้านนามีการพึ่งเทศน์มหาชาติกันมาก ต่อมาในสมัยพระเจ้าติโลกราชและสมัยพญาแก้วตามลำดับ กษัตริย์ล้านนาทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมาก สนับสนุนการศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์ ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง มีนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงแต่งคัมภีร์ต่างๆมากมาย หนึ่งในนั้นคือ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รับรางวัลวรรณคดีพานิชย์ ซึ่งแต่งขึ้นเพื่ออธิบายเรื่องพระเวสสันดรให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อขาดกเรื่องนี้เป็นที่นิยมของชาวล้านนา ก็มีผู้แต่งเป็นสำนวนต่างๆ ตามความถนัดของนักประพันธ์ในแต่ละท้องถิ่น (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2526, น.31)

การเทศน์มหาชาตินั้นนิยมจัดขึ้นในเดือนยี่เป็ง บ้างก็ในเดือนอื่นเช่นเดือน 8 (เหนือ) แล้วแต่โอกาส วัตถุประสงค์เพื่อระดมปัจจัยมาบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ(ตั้งบารุง) และฟังอย่างธรรมดา(ตั้งไม่บารุง)ต้องเตรียมการอย่างน้อยเป็นเดือน ลำดับพิธีมี 2 แบบคือ 1) แบบประเพณีประจำปี คือ ศรัทธาร่วมกันเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์ทุกกัณฑ์ 2)แบบสืบทอดอายุ โดยสงเคราะห์กัณฑ์พระเวสสันดร ไปตามจักรราศีปีเกิดของเจ้าศรัทธาผู้รับกัณฑ์เทศน์ (การเทศน์กัณฑ์) เช่น กัณฑ์มัทรี (มี 91 พระคาถา) ตรงกับคนเกิด ปวอก (ปีลิงหรือปีสัน) เป็นเจ้าภาพ เป็นต้น ในอดีตชาวล้านนาโบราณนิยมจัดงานตั้งธัมม์หลวง และฟังเทศน์ให้จบทั้ง 13 กัณฑ์ ภายในวันเดียว หรือติดต่อกันไม่เกิน 3 วัน โดยมีลำดับการเทศน์ ดังนี้ คาถาพัน คัมภีร์มาลัยต้น คัมภีร์มาลัยปลาย ธัมม¹ อานิสงส์เวสสัน

¹คำว่า ธัมม์ในบทความนี้ หมายถึง ส่วนการพูดเพื่อเรียกชื่อคัมภีร์ของคนล้านนา เช่น ธัมม์มาลัยโศดโลก หมายถึงคัมภีร์ มาลัยโศดโลก อย่างไรก็ตาม ธัมม์สามารถสะกดได้ทั้ง 2 แบบ คือธัมม์ /ธรรม แต่ในบทความนี้ผู้เขียนจะใช้คำว่า ธัมม์ เพื่อเรียกชื่อคัมภีร์

ตระ ธรรม์ไชยปากเวสสันดร และมหาชาติเวสสันดรทั้ง 13 กัณฑ์ ตามลำดับ หากเป็นพิธีสืบชะตา ต้องเตรียมเครื่องพลีกรรมประกอบการสืบชะตา โดยนำเครื่องทั้งหมดตั้งบริเวณหน้าพระประธานเป็นซุ้มสามเหลี่ยมครั้งจะประกอบพิธีกรรมเจ้าชะตาหรือผู้ที่เกิดในปีนั้นๆ หลังจากฟังเทศน์ในกัณฑ์เทศน์ของตนเองจบลงจะเข้าไปนั่งบริเวณกลางเครื่องพลีกรรมและประกอบพิธีสืบชะตาต่อไป(สมหมาย เปรมจิต, 2544, น.51-53)

การเทศน์มหาชาติฉบับสำนวนสร้อยสังกร แต่งโดยพระธรรมราชานุวัตร ท่านได้ชำระจากสำนวนอื่นๆ เพื่อให้มีความไพเราะทางวรรณศิลป์ ทำให้มหาชาติสำนวนนี้ได้รับความนิยมในงานประเพณีตั้งธัมมหลวงของเกือบทุกวัดในล้านนา ทั้งเป็นสำนวนที่ปริวรรตเป็นอักษรไทยมาตรฐานจึงสะดวกต่อการเทศน์ เนื้อธรรมโดยย่อในกัณฑ์มัทรี กล่าวถึงพระนางมัทรี เดินทางกลับจากหาผลไม้ในป่าพบสัตว์สามตัวนอนขวางทางพอมถึงไม่พบลูกทั้งสอง ทราบความจริงก็เป็นลมสลบล้มลง (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2526, น.9-13)

4.2 สำนวนและทำนองการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกในล้านนา

ส่วนสำนวนและทำนองการเทศน์พบว่า มี 2 สำนวนคือร้อยแก้วและร้อยกรอง ร้อยแก้วเป็นลักษณะความเรียงธรรมดาพบมากในใบลานพับสาเขียนหรือจานด้วยอักษรธรรมล้านนา ส่วนร้อยกรองนั้นเป็นลักษณะกลอนธรรม พบในหนังสือประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ออกไป 4 เล่ม และทั้ง 4 เล่ม มีสำนวนมหาชาติล้านนามากมายถึง 72 สำนวน โดยเรียงตามลำดับอายุดังนี้ ฉบับคาถาพื้น (ภาษาบาลีสันสกฤต) ฉบับจริยา (นำบาลีมาแปลตรงตัวไม่ขยายความ) และฉบับอื่นๆ ที่แต่งขึ้นภายหลังแล้วตั้งชื่อใหม่ โดยอาศัยชื่อเมือง สถานที่ บุคคล เหตุการณ์ ท่วงทำนองและภาษาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น

ฉบับไม่แจ้เรียวแดง ฉบับสร้อยสังกร เป็นต้น โดยฉบับสร้อยสังกร มีรูปแบบการประพันธ์เป็นร้อยแก้ว ตั้งชื่อตามท่วงทำนองและภาษา มีเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น มีความไพเราะ มีถ้อยคำสัมผัสคล้องจอง มีการปริวรรตเป็นอักษรไทยเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษาภาษาล้านนาโบราณโดยการเทียบอักษร

ทำนองหรือระบำการเทศน์นั้นนิยม 2 วิธี คือ 1) ทำนองดั้งเดิมเป็นการเทศน์ที่เป็นระบบแบบแผน แบ่งเป็น ทำนองธรรมวัตรเป็นพื้นฐานของการเทศน์ทั้งหมดและทำนองมหาชาติ เป็นทำนองที่ใช้ในประเพณีตั้งอุ้มหลวง 2) การเทศน์ทำนองประยุกต์ เป็นการเทศน์ที่ลดทอนเนื้อให้สั้นลงเน้นความไพเราะของท่วงทำนองที่ผู้เทศน์คิดประดิษฐ์ขึ้นเอง แบ่งเป็น การเทศน์ทำนองแบบผสมผสาน คือผู้เทศน์ผสมผสานกับการเทศน์บรรยาย ใช้มุขตลก การขอ การร้องลิเก เป็นต้น แผงเนื้อหามหาชาติสร้างสุนทรีภาพและอรรถรสแก่ผู้ฟัง และ การประยุกต์ทำนองโดยใช้วิธีการขับขานอื้อกะโลง คือใช้เทคนิคการ เหนิงสูง เหนิงต่ำ ละม้าย และลงเสียงตามฉันทลักษณ์ในบทกะโลงสร้างสมาธิแก่ผู้ฟัง การเลือกทำนองขึ้นอยู่กับเนื้อหาในแต่ละกัณฑ์ และความถนัดของพระนักเทศน์ในการพิจารณาทำนองที่เหมาะสม โดยมากการเคลื่อนทำนองกัณฑ์มัทรีในจังหวัดเชียงใหม่ นิยมการเคลื่อนทำนองระบำพร้าวไควโบ เพราะเป็นทำนองซ้ำๆ จากเสียงสูง ไปสู่เสียงต่ำ ฟังง่าย มีจังหวะชัดเจน ให้อารมณ์เศร้าสร้อย อาลัยอาวรณ์ เข้ากับเนื้อธรรม (จิตพิงษ์ กันตวิงศ์, 2545, น.54-55)

4.3 พัฒนาการของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรีในล้านนา

การเทศน์กัณฑ์มัทรี เนื้อหาเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องมหาชาติชาดก ในพุทธศาสนา ซึ่งมีที่มาจากวรรณกรรมชาดก คำว่า “ชาดก” มาจากคำว่า ชาตะ (ชาติ) แปลว่าเกิด ชาดก แปลว่าผู้เกิดแล้ว ชาดกหมายถึงการเล่าการเวียนว่ายตายเกิด ของพระโพธิสัตว์ปรารถนาถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่พระโพธิสัตว์”ได้

เสวยพระชาติต่างๆ ที่ทรงประสบ รวมถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ก่อนที่พระองค์จะบรรลุนิพพานเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด(พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ, 2528, น.35-36)

การเทศน์มหาชาติในล้านนานั้น สันนิษฐานว่าอาจเริ่มต้นในสมัยของพระเมืองแก้วประมาณปี พ.ศ. 2138-2168) ซึ่งเป็นระยะรุ่งเรือง แห่งวรรณคดี พระพุทธศาสนาของล้านนาไทย ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีพระสงฆ์นักปราชญ์ และได้รับจาคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก เช่น พระสิริมังคลาจารย์ได้แต่งคัมภีร์ มังคลัตถปิณี เวสสันตรทีปนี จักวาฬทีปนี สังขยาปกาสกุฎิกา พระญาณกิตติ แต่ง โยชนาวินัย โยชนาอภิธรรม พระรัตนปัญญา แต่ง วชิรสารัตถสังคหะ และ ชินกาลมาลีปกรณ์ พระโพธิ์รังษี แต่ง จามเทวีวงศ์ พระนันทาจารย์ แต่ง สารัตถสังคหะ และ พระสุวรรณรังสี แต่ง ปฐมสมโพธิสังเขป (สร้อยดี อ่องสกุล, 2529, น.149) ในส่วนของพัฒนาการของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีในล้านนาสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. เป็นงานราชพิธี ซึ่งมีการประพันธ์แบบทำนองหลวง
2. เป็นราชฎีพิธี ซึ่งมีการประพันธ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รับผิดชอบต่อผลมาจากราชพิธี
3. รูปแบบพิธีกรรม มีการประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ให้เกิดความสะดวกสบายกับนักเทศน์ ผู้จัดงาน และผู้ฟังเทศน์
4. รูปแบบการเทศน์มีการตัดทอนเนื้อหาธรรมให้กระชับกับเวลา และเหมาะสมกับยุคสมัย

4.5 คุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรีในล้านนา แบ่งเป็นข้อๆดังต่อไปนี้

1. **คุณค่าทางภาษา** เป็นกวีนิพนธ์ เป็นทัศนศิลป์และวิจิตรศิลป์ สนองความต้องการด้านสุนทรียะ สื่อความหมายให้เกิดความงาม และความงามนี้เป็นทั้งจิตวิสัย (Subjective) และวัตถุวิสัย (Objective) คือ ทั้งขึ้นอยู่กับจิตและขึ้นอยู่กับวัตถุประกอบกันผู้ประพันธ์กวีนิพนธ์ไม่ว่าจะเป็นชนชาติใด มีความมุ่งหมายสร้างสรรค์ความงามหรือสุนทรียะขึ้นตามมาตรการของตน (ดวงรัตน์ เรืองอุไร, 2554) ด้านวรรณศิลป์ วรรณกรรมทางภาษา มีสำนวนทำนองเป็นเอกลักษณ์ ไม่เหมือนภาคอื่นๆในประเทศไทย ในจังหวัดเชียงใหม่ พระนักเทศน์จะเทศน์เป็นภาษาเหนือ ทำนองหรือระบำที่ใช้นิยม ระบำน้ำตกตาด และพร้าวไกวใบ (นันท์ นันท์ชัยศักดิ์, 2561)

2. **คุณค่าทางปัจเจกบุคคล** คือผู้ฟังและพระนักเทศน์ทำให้บุคคลมีความมุ่งมั่นที่จะสั่งสมทานบารมี ประดุจดั่งพระเวสสันดรเชื่อมั่นในการสั่งสมสร้างทานบารมีด้านผู้ฟัง การฟังธรรมเป็นเหตุให้เกิดปัญญา สุตมัยปัญญา เป็นมงคลช่วยให้เข้าใจความจริงของชีวิต หากนำธรรมะไปปฏิบัติก็ช่วยแก้ปัญหาความทุกข์ได้ เป็นส่วนหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ 11 (ธรรมสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม) นอกจากนั้นยังเชื่อกันว่าการฟังเทศน์มหาชาติ มีอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ 5 ประการ คือ 1) จะได้เกิดมาในยุคศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย 2) เมื่อตายไปจะได้ไปเกิดในโลกสวรรค์ 3) จะไม่เกิดในอบาย 4) จะเป็นผู้มั่งมีลาภยศ สรรเสริญ โสมนัส และมีความสุข 5) เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนา จะได้รับมรรคผล นิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา เป็นมหากุศลให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ บริจาคทาน สละความเห็นแก่ตัวเพื่อสาธารณประโยชน์ การทำความดี ด้านพระนักเทศน์อานิสงส์คล้ายคลึงกันแต่มีโอกาสดำเนินการได้พบทวนเข้าใจเนื้อธรรมมากกว่า เป็นการฝึกสติและปฏิภาณไหวพริบ เป็นผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมล้านนา อีกทั้งสามารถ

โยงไปถึง เหตุแห่งวิมุตติ 5 (การบรรลุธรรม 5 ประการ) ซึ่งหากพระผู้เทศน์น้อยจิต มีสติ พิจารณาธรรมไปพร้อมๆ กับการเทศน์อย่างต่อเนื่องทีละเล็กทีละน้อย ก็เป็นการพัฒนาจิต และยกระดับจิตใจให้มีความอ่อนโยนยิ่งขึ้นไป หากพัฒนาฝึกฝน มีคุณสมบัติทางเสียงที่ดี จะได้รับคำชื่นชม มีชื่อเสียง มีวัตถุปัจจัยที่มากตามไปด้วย

3. คุณค่าทางครอบครัว ส่งเสริมสถาบันครอบครัว ให้มีความรักใคร่ปรองดองซึ่งกันและกัน ความรักของมารดาที่มีต่อลูกและสามี ดังตัวอย่าง *คหกรรมชาวมัททรี* หาหื้อได้ ยังผลลูกไม่เรื้อพลัน ยามดาววันบ่ตกต่ำลงสู่คำลับตา กูจักแสวงหาหื้อได้ ยังลูกไม่และห่มัน กูจักพลันเมื่อสู่ ในแก้วกู ศาลาอิงเทอะ (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์, 2551, น. 264) ข้อความดังกล่าว แสดงถึงความรัก ความกล้าหาญของผู้เป็นมารดา การเป็นแบบอย่างภรรยาที่ดี คู่ชีวิตที่ดี นอกจากนี้เนื้อธรรมกัณฑ์มัทรี นั้นสอนให้รู้สภาวะธรรมของชีวิต ทั้งสุขทุกข์ ว่าชีวิตและวัฏสงสารมีความไม่เที่ยง สอนถึงหลักความรักความเมตตา ความรักแบบอัปมัณฺญา คือความรักของพระนางมัทรีที่มีต่อมวลมนุษยชาติ เมื่อพระเวสสันดรได้เล่าความเป็นจริงว่าได้กระทำปิยบุตรทาน พระนางก็มีจิตตั้งมั่นเป็นศรัทธา อนุโมทนาในกุศลที่ทำได้ยากยิ่ง เพื่อพระโพธิญาณ เพื่อมนุษยชาติ ดังนั้นเป็นตัวอย่างสตรีที่ควรเอาแบบอย่าง

4. คุณค่าทางสังคม ทำให้เกิดความสามัคคี เนื่องจากงานเทศน์มหาชาติเป็นงานใหญ่ต้องการคนจำนวนมากในการจัดแต่งเตรียมงาน เป็นระยะเวลานานจัดอยู่ในหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย การเสียสละ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน การสงเคราะห์ทุกชนิตหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และการเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย (ที.ปา. (ไทย) 11/313/295) ซึ่งทำให้การทำงานกันเกิด

ความสุข เนื้อหาธรรมกล่าวถึงการให้ทานแบบธรรมดาสามัญของคนทั่วไปและการให้ทานแบบพระโพธิสัตว์ เพื่อสำเร็จพระโพธิญาณ คือการบริจาคอันยิ่งใหญ่ 5 ประการคือ 1. บริจาคทรัพย์ 2 บริจาคบุตร 3 บริจาคภรรยา 4 บริจาคอวัยวะ และ 5 บริจาคชีวิต เป็นต้น (ช.อิตติ. (ไทย) 45/179/13) 3) ความเอาใจใส่ คติธรรมสำหรับสิ่งแวดล้อม เนื้อธรรมบรรยายถึงธรรมชาติต่างๆ เป็นคุณค่าที่ผู้ฟังจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับพฤษศาสตร์ พันธุ์ไม้ และสมุนไพร เรียนรู้ได้ว่าในสมัยอดีตสังคมล้านนามีระบบนิเวศทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สอนถึงความรักความเมตตาต่อสรรพสิ่ง เช่น การบริโภค มังสวิรัติ และการรักษาป่า ทำให้สัตว์น้อยใหญ่และสิ่งมีชีวิตโดยรอบมีความสุขด้วยบารมีธรรม ทำให้เกิดปัญญาคือสุตมยปัญญา อันเป็นมงคล ช่วยให้เข้าใจความจริงของชีวิต หากนำธรรมะไปปฏิบัติก็ช่วยแก้ปัญหาความทุกข์ได้ เป็นส่วนหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ 11 (ธรรมสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม)

5. คุณค่าทางประเพณีวัฒนธรรม ส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมล้านนาอันดีงามเช่นเรื่องการมีปฏิสันถารการต้อนรับ เรื่องการเรียกขวัญ เรื่องการทำปราสาทสำหรับลากศพและการจุดดอกไม้ไฟเวลาเผาปนกิจ(กรมศิลปากร, 2544, น.19-21) การอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น สืบทอดภาษาดั้งเดิม ทั้งการพูด อ่าน เขียนให้อนุชนรุ่นหลังต่อไป เป็นต้น

5. อภิปรายผลการวิจัย

การเทศน์มหาชาติหรือตั้งธัมม์หลวงเป็นวรรณกรรมล้านนาที่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้สันนิษฐานว่าน่าจะมาจาก 4 ทางคือ 1) มาจากนิยายดั้งเดิม 2) เริ่มขึ้นมาสมัยพระยาเกี๋ยนา 3) มาจากการสวดของพระในนิายมหายานและ 4) ได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัยโดยพิธี

การเทศน์มหาชาติในล้านนา วิเคราะห์ได้ 2 แบบคือแบบประเพณีประจำปีและแบบสืบชะตาอายุ

ด้วยเหตุที่เทศน์มหาชาติเป็นที่นิยม จึงมีนักปราชญ์ฉบับล้านนาแต่งธรรมเป็นจำนวนถึงประมาณ 150 ฉบับหรือสำนวน (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549, น.15) ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์และจำแนกออกเป็น 2 สำนวนหลักคือสำนวนร้อยแก้วและสำนวนร้อยกรอง ในส่วนของทำนองที่ใช้เทศน์แบบพื้นเมืองเรียกตามแบบล้านนาว่าระบำ ทำนองมีหลากหลาย เช่น เช่น ฉบับวิงวอนน้อย วิงวอนหลวง หึงแก้ว พระสิงห์ โคมคำ ไฟแจ้เรียวแดง พลับัวไกวใบ ฯลฯ และที่นิยมอย่างมากในปัจจุบันได้แก่ฉบับ สร้อยสังกรณ แต่งโดยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว) ได้รวมเอากัณฑ์ที่เด่นๆ ของฉบับต่างๆ มารวมกัน เป็นฉบับใหม่ เป็นต้น ส่วนฉบับที่เป็นภาษาบาลีล้วนเรียกว่า คาถาพัน และฉบับที่แปลคาถาพันเรียกว่า จรียา อย่างไรก็ตามหากวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ และจำแนกออกเป็น 2 ทำนองหลัก คือทำนองดั้งเดิมและทำนองประยุกต์

ในด้านพัฒนาการรูปแบบการเทศน์ในอดีตพระนักเทศน์ให้ความสำคัญกับหลักคุณธรรมจริยธรรมที่แฝงอยู่ในการเทศน์ แต่ปัจจุบันมีข้อจำกัดเรื่องเวลา จึงเน้นเฉพาะสาระและความเพลิดเพลินบันเทิงใจสอดแทรกคติธรรมเล็กน้อย ทำให้เนื้อหาธรรมอาจถูกกลดทอนลงไปซึ่งพระนักเทศน์ควรต้องระวังไม่ควรตัดเนื้อหาธรรมมากเกินไป แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมองว่าการเทศน์มหาชาติในล้านนากัณฑ์มัทรี มีคุณค่ามากมาย ต่อผู้ฟังพระนักเทศน์ และสังคมโดยรวม กล่าวคือด้านผู้ฟังหากตั้งใจฟังธรรมเป็นเหตุให้เกิดปัญญาทำให้เข้าใจความจริงของชีวิต อันสืบจากการฟังเทศน์มหาชาติมีมากมายเช่นความเชื่อซึ่งจะได้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย เป็นการเตือนให้ผู้ฟังทำความดีบริจาคทานสอนให้เห็นถึงความรักภายในครอบครัวและความรักอันสามัคคีแบบคู่บุญคู่บาปมี ความรักความ

เมตตาอันสูงส่งคือความรักแบบอภัยปมัญญา ด้านพระนักเทศน์ การเทศน์ธรรม เป็นการฝึกสติและปฏิภาณไหวพริบ ช่วยพัฒนาจิตและยกระดับจิตใจให้มีความอ่อนโยนยิ่งขึ้นไป สุดท้ายด้านสังคม การเทศน์มหาชาติ แสดงให้เห็นถึงหลักธรรมจริยธรรมวรรณศิลป์และวัฒนธรรมประเพณีล้านนาที่ควรสืบทอดให้ดำรงสืบต่อไป

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ธรรมะของพระพุทธเจ้ามีแฝงอยู่ในเนื้อธรรมมหาชาติ ซึ่งมีคุณค่ามากมาย ซึ่งหากผู้ใดได้รับไปปฏิบัติย่อมได้รับผลแห่งความดี หลักจริยธรรมเหล่านี้ผู้แต่งได้ประยุกต์ให้เข้ากับเนื้อหาอย่างกลมกลืนโดยอาศัยทำนองเป็นสื่อการสอน นับว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญาที่มีความสร้างสรรค์ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่หลากหลายทั้งในอรรถรส คติธรรมที่มีคุณค่าและที่สำคัญยังคงรักษาเอกลักษณ์ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชาวล้านนาไว้ได้อย่างสมบูรณ์ หลักสำคัญสอนให้รู้ทันความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การที่จะต้องเสียสละสิ่งทั้งปวง เพื่อความหลุดพ้นถึงพระนิพพานอันเป็นที่สุดของพระพุทธศาสนา

1) ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการปริวรรตมหาชาติภาคพายัพ สำนวนเอกฉบับสร้อยสังกร ที่เป็นที่ยอมรับเป็นภาษาสมัยใหม่ เพื่อให้คนในยุคปัจจุบันพึงเข้าใจเนื้อธรรมและได้รับประโยชน์ในการฟังเทศน์มากยิ่งขึ้น เพราะในฉบับที่มีในปัจจุบัน มีคำบางคำที่เป็นคำโบราณ ที่ทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนกันอยู่มาก

2) ผู้วิจัยเห็นว่าผู้ที่ศึกษาค้นคว้าในโอกาสต่อไปควรจะมีการศึกษาวิจัยถึงอิทธิพลของการเทศน์มหาชาติล้านนาต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนา ซึ่งจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการเทศน์มหาชาติแบบ

ล้านนาอันจะนำไปสู่การสืบสานอนุรักษ์ให้เป็นประเพณีอันดีงามของล้านนาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2544). *สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการระดับอนุภาค เอเชียอาคเนย์ เรื่องท่วงทำนองร้อยกรองไทยในอุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ดวงรัตน์ เรืองอุไร. (2554). *การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์*. สืบค้น 21 มีนาคม 2561 จาก <https://bit.ly/2SoNSxF>.
- จิตติพงษ์ กันตึงศ์. (2545). *ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งอัมม์ หลวงจังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- นันท์ นันทชัยศักดิ์. (2561). *ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับทำนองป่าวไถ่ใบ, น้ำตกตาด, นกเขาเหิน*. สืบค้น 21 มีนาคม 2561 จาก <https://bit.ly/3xcdAEA>.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2538). *ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย*. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2526). *มหาชาติล้านนาการศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ประภาศรี สีหอำไพ. (2535). *พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. (2528). *วรรณคดีศาสนาและชนบประเพณี*.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เจริญรัตน์การพิมพ์.

พระธรรมราชานุวัตร (ปวิวรรต). (2498). *มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร
สำนวนเอก*. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี.

พระมหาสมชาติ นนทธมมิโก (บุษณารีย์). (2549). *ศึกษาค้นค่าการเทศน์มหาชาติ
ในล้านนา*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มณี พยอมยงค์. (2527). *ประเพณีตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติ
ล้านนาไทย*. เชียงใหม่: อาราทองการพิมพ์.

สมหมาย เปรมจิตต์. (2544). *มหาชาติเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและ
วัฒนธรรม*. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

สร้อยดี อ่องสกุล. (2529). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2 .
เชียงใหม่: ช้างเผือก.

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2549). *เทศน์มหาชาติ ฉลองราชย์
หกลิบทัศ สิริสวัสดิ์รัชสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
การอุดมศึกษา